

Två hjältar, två öden

Röde Orm och Arn i den muslimska världen

av Feride Kaplan

"Förflutenheten framstår inte sällan som vore den ett föremål under vatten, det finns där, men fjärran och ogripbart, dess konturer vaga och flyende. Kommer vi någonsin att fullt ut förstå dem som levde då? Kanske inte. Ändå måste försöket göras. Hur kan vi annars hoppas på att själva bli förstådda av vår eftervärld? För det vi är, var en gång även de, och det de är kommer även vi snart att bli."

Peter Englund, historiker

C-uppsats

Påbyggnadskurs i Historia

Handledare:

Ragnar Björk

Simon Larsson

VT-12

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Om böckerna	3
Röde orm	3
Vägen till Jerusalem	4
Tempelriddaren	4
Riket vid vägens slut	4
Bakgrund	5
Frans G Bengtsson	5
Jan Guillou	6
Historiedidaktik	8
Orientalism	9
Metod	10
Teori och forskningsläge	11
Material	12
Källkritik	12
Syfte och frågeställningar.....	14
Jämförande studie.....	15
Vid mötet.....	15
Leva sida vid sida	18
Åter hemma	22
Bengtsson och Guillou	27
Sammanfattning och slutsatser.....	29
Historieromanen som förmedlare av historisk kunskap.....	29
Personernas karaktärer	30
Pragmatism.....	31
Bilden av orientalen	32
Kunskaper om islam.....	33
Avslutande reflektioner	36
Käll- och litteraturförteckning.....	38
Tryckta källor	38
Litteratur.....	38
Internet	40

Inledning

Frans G. Bengtssons böcker om Röde Orm och Jan Guillous böcker om Arn är väldigt populära och har lästs av åtskilliga människor. Den bild de förmedlar kan antas påverka människor i allmänhet och ungdomar i synnerhet. Röde Orm har en potential att locka unga läsare då den också har givits ut som tecknad serie. Men även Arn borde kunna leda ungdomar in i skönlitteraturens sköna värld inte minst då den har filmatiserats.

Att dessa två författare har ett mustigt och nyanserat språk gör det mycket enklare att känna med och ta till sig innehållet i berättelserna. Det är bl.a. detta som gör att de historiska romanerna blir så långlivade och att de är med och formar historiemedvetandet hos allmänheten vilket inte alltid behöver vara fallet med de fackhistoriska framställningarna. Om historieromanförfattarna skriver Gunnar Artéus, professor emeritus i historia, ”Det händer [...] då och då att dessa genom speciella eller djupare psykologiska eller sociala insikter lyckas utvinna mera eller värdefullare information ur vissa dokument än historikerna.”¹

Om böckerna

Röde orm

Boken handlar om skåningen Orms – kallad "Röde Orm" på grund av sin hårfärg – liv och resor. Efter att ha med våld tagits ombord på ett plundrande vikingaskepp blir han vän med de rövande vikingarna och gör goda insatser vid plundringen av en borg i Galicien. Strax därefter tas han till fånga och förs till det muslimska Spanien där han först blir galärslav (vilket gör honom vänsterhänt) och sedan blir livvakt åt den muslimska härskaren Almansur, efter att det framkommit att han och hans vän Toke tidigare räddat hans nuvarande gemål Subaida.

Orm återvänder till Danmark och gör ett julbesök i Harald Blåtands hov i Jellinge där Orm utmärker sig i ett envig.

¹ Artéus, Gunnar, 1989: ”Romanförfattarens och historikerns förhållande till det förflutna: några frågor om likhet och olikhet”. s. 91

Under ett vikingatåg till England låter han sig kristnas och väl hemma igen drar han sig tillbaka till Göinge-skogarna för att undvika Sven Tveskäggs vrede. Han bildar familj med Ylva, kung Haralds dotter, och lever gott i skogsriket i flera år tills hans bror Are återkommer efter att i många år varit i bysantinske kejsarens tjänst. Are berättar var han har gömt Bulgarguldet, en ofantligt stor skatt, och Orm tillsammans med sin son, Svarthöfde, far ut på ännu en resa för att hämta hem det.

Vägen till Jerusalem

Arn föds 1150 som son till Sigrid och Magnus, två välbärgade storbönder i Västra Götaland. Arn skolas i klostret Varnhem där han lär sig matlagning, fiske och olika hantverk samt deltar i de olika bönestunderna. Men han lär sig även stridskonst av franska munkar. 17 år gammal möter han kärleken i Cecilia Algotsdotter som han gör gravid. Men eftersom han tidigare varit samman med Cecilians syster Katarina döms Arn och Cecilia till 20 års straff. Hon i klostret Gudhem, han till Guds heliga armé. Även tidens kamp mellan rivaliserande ätter skildras, exempelvis mordet på kung Karl Sverkersson på Visingsö.

Tempelriddaren

Som högt uppsatt tempelriddare sitter Arn sedan 10 år som borgherre i Gaza. Han är väl insatt i arabisk kultur och talar även arabiska. Arn de Gothia, som han kallas, har efter att ha räddat hans liv, blivit god vän med saracenernas (muslimernas) ledare Saladin - en historisk person känd för sin integritet och känsla för rättvisa. Arn är med om både segrar och nederlag och blir allt efter som åren går vittne till hur maktintriger, girighet och inkompetens sliter sönder den kristna ledningen fram till att de förlorar kontrollen över Det heliga landet 1187. Samtidigt har Arns botgöringstid gått till ända och han börjar återfärden till Sverige och Västra Götaland. Med sig i bagaget har han en stor summa pengar, tre kistor fulla av guldmynt, han fått av sin vän Saladin.

Riket vid vägens slut

Arn återvänder 1192 till klostret i Varnhem tillsammans med både kristna och saracenska hantverkare och läkare. Han gifter sig med Cecilia och de bosätter sig på gården Forsvik som blir ett kulturellt centrum i den kamp Arn för i syfte att skapa fred mellan de stridande ätterna

i Västra Götaland. Genom sin förmögenhet har han kunnat rusta en här så stark att den kan utgöra en maktbas för en kung från den erikska ätten - så länge Arn och folkungarna väljer att stödja dem. Handeln blomstrar, Arn och Cecilia får ytterligare ett barn, dottern Alde. Deras son Magnus gifter sig med Ingrid Ylva och de får en son; Birger Magnusson.

Men striderna blossar åter upp och nu är danskarna med i leken. Efter en lång och bitter kamp där Arn får användning för alla stridstekniker han lärt sig i Det heliga landet står slutstriden vid Gestilren där Arns mannar segrar. Men Arn blir dödligt sårad och på sin dödsbädd råder han sin son Birger att flytta till Svealand och bygga en ny stad "som ett lås för Mälaren" och styra riket däriifrån med svearnas stöd. Och "var det så att inget annat hjälpte så fick man väl kalla det nya riket för Svea rige". Och eftersom Arn talade med en lätt dansk brytning lät det i Birgers öron som Sverige.

Bakgrund

Frans G Bengtsson

För att förstå Frans G. Bengtsson måste en tillbakablick göras och för detta har jag använt mig av Ulf Zanders *Fornstora dagar, moderna tider* där han under rubriken "899 sidor enkelt gosselynné" tar upp Bengtssons författarskap och relation till ämnet historia. Zanders utgångspunkt är de olika skildringarna av Karl XII och vilken väg Bengtsson väljer när han skriver en egen biografi om kungen. Zander menar att Bengtsson varken väljer den insmickrande eller överdrivet kritiska skolan utan en mellanväg även om han kunde sägas luta lite mer åt den förra och "hade mycket lätt att förlåta kungens fel och brister". Bengtssons biografi "blev en stor försäljningsframgång".² En annan intressant genomgång görs i *Frans G. Bengtsson, Röde Orm och vikingatiden* (Red. Lennart Ploman) där Bengtssons författarskap i allmänhet och berättelserna om Röde Orm i synnerhet behandlas grundligt och många kopplingar görs till den miljö som Bengtsson formade och formades i. Slutet av 1930-talet och början av 1940-talet var en tid då Hitlers arméer ockuperat Polen, Holland, Belgien, Frankrike, Danmark, Norge, Jugoslavien och Grekland och invaderat Sovjet.³ I *Frans G. Bengtsson-studier 12* finns ytterligare ledtrådar till hur Bengtsson förhöll sig till sin samtid.

² Zander, Ulf, 2001: *Fornstora dagar, moderna tider*. s. 255ff

³ Mjöberg, Jöran, 1993: "Frans G. Bengtsson och den isländska sagan".

Svante Nordin presenterar där en genomgång av Bengtssons avståndstagande från nazismen. Bland annat återger han Bengtssons reaktion på en förfrågan om översättningsrättigheter till *Röde Orm* i det tyskockuperade Tjeckoslovakien — om Bengtsson kunde bevisa sin ariska börd: ”Måtte Sodoms och Gomorras eld tvätta den värld ren, där den sortens ting framfödas ur skurkars incest med idioter.”⁴

När Bengtsson ska skapa persongalleriet till *Röde Orm* är han inte främmande inför det på hans tid exotiska och annorlunda, t.ex. islam och muslimer. En av huvudkaraktärerna i boken är Almansur, den muslimska ledaren i Andalusien. Om honom skriver Bengtsson ”fanns mycket i lärda och välskrivna verk. [...] Hade jag inte råkat läsa dem skulle förmodligen ingen *Röde Orm* ha blivit skriven. Men prisad vare Allah, jag hade läst dem, med största nöje och t.o.m. mer än en gång [...]”⁵

Det Sverige som Bengtsson verkade i innan och under författandet av böckerna om Orm var 1940-talet och präglades av att Europa var i krig. Tyskland invaderade grannländerna Danmark och Norge samt besegrade Frankrike. Under kriget rådde matbrist i landet och familjer fick ransoneringskort. En radioapparat fanns i de flesta svenska hem. I en otrygg omvärld blev radions uppgift, vid sidan av krigsrapportering, att skapa gemenskap, trygghet och underhållning.⁶

Jan Guillou

Jan Guillou är född 1944 och är fortsatt verksam författare och journalist, vi har vår nutidshistoria gemensamt och referensramarna är relativt lika. Han menar att det inte är någon större skillnad mellan att skriva skönlitterära romaner och journalistiska reportage. Han jämför det i stället med att spela nära besläktade instrument. Det som avgör om det blir en roman eller ett journalistiskt reportage är utrymmet för fiktivt berättande. I boken *Häxornas försvarare* kommer detta till uttryck då idén till den boken hade funnits med honom ända sedan han var juridikstuderande. När faktamaterialet "med lätt överdrift" visade sig innehålla namn och adresser på alla dömda häxor, och alla domar, släppte han idén om en roman.

⁴ Nordin, Svante, 2009: ”Antinazisten Frans G. Bengtsson”. s. 30ff

⁵ Norborg, Lars-Arne, 1993: ”Röde Orm och den historiska verkligheten”. s. 74

⁶ DN, Min barndoms sommar – Det hände på 40-talet. 2012-06-12 <http://www.dn.se/livsstil/det-hande-pa-40-talet>

”Romanen är ett utmärkt instrument när man bara kan gissa sig till hur något låg till. När fakta finns tillgängliga har fiktionen ingen funktion. Till min förvåning blev det alltså ingen roman, utan en reportagebok.”⁷

Att engagera och orientera människor är ingen enkel sak. Det behövs en förankring i samtiden. Guillou är en författare som berör många människor idag. Utöver sina många skönlitterära verk är han en välkänd och stridbar samhällsdebattör. Han syns ofta i TV-rutan och är en flitig krönikör. Samtidigt har han tydliga åsikter som han är öppen med. Senast han gav uttryck för en stridbar hållning var efter Anders Behring Breiviks terroråd i Norge. Guillou framförde då åsikten att vi alla har ”del i skulden”.⁸ I en chatt på Aftonbladets hemsida utspelade sig nedanstående konversation mellan en läsare och Guillou. Det blir tydligt att Guillou ger Edward Said rätt i dennes analys:

”[Läsaren] säger: Du kritiserar ofta medias/etablissemangets vinkling av islam och säger att den är falsk. Kan du rekommendera någon bok/författare som på ett objektivt sätt skriver om den muslimska världen och muslimernas situation i världen?

Jan Guillou säger: Orientalism av Edward Said. Ordfront förlag.”⁹

Guillous uttalade syfte med böckerna om Arn var att nyansera bilden av islam. Han kom fram till att det behövdes när han såg liknelserna mellan tiden före korstågen på 1100-talet och dagens hets mot muslimer. ”Då handlade varje predikan från varje predikstol över hela Europa om hur farliga saracenerna var. De utmålades med horn och svans. Nu hade det börjat om igen. Han funderade hur han skulle skriva om detta. En variant var ju att återgå till det första heliga kriget, för att samtidigt berätta om det andra. Det var så böckerna om Arn blev till [...]”.¹⁰

Guillou skrev färdigt romanserien om den svenska underrättelseofficieren Carl Hamilton och påbörjade böckerna om Arn under 1990-talet.¹¹ Sverige genomgick då en digital revolution tillsammans med många andra länder i den ekonomiska globaliseringen. Levnadsstandarden i

⁷ Nauclér, Cecilia, 2009 *Guillou*. Språktidningen 2012-06-11
<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2009/02/guillou>

⁸ Guillou, Jan. *Vårt samhälle har bekräftat Anders Breiviks världsbild*. Aftonbladet 2011-07-31
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/janguillou/article13399930.ab>

⁹ Chatt med Jan Guillou på Aftonbladet 2002-08-27 <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article10301414.ab>

¹⁰ Gustafsson Figueroa, Kerstin. *Böckerna om Arn nyanserar bilden av islam*. 2012-05-14
<http://www.ur.se/Produkter/140229-Muslim-i-Europa/Intervjuer/Bockerna-om-Arn-nyanserar-bilden-av-islam>

¹¹ NE, Jan Guillou. 2012-06-12 <http://www.ne.se/lang/jan-guillou>

västvärlden ökade kraftigt samtidigt som Bosnienkriget pågick med bl.a. folkmordet på bosniska muslimer. Sverige gick med i EU och påverkan från kontinenten ökade.¹²

Historiedidaktik

Historikern Klas-Göran Karlsson inleder sin betraktelse över de teoretiska och analytiska problem och utmaningar som historiedidaktiken som forskningsfält har stått och står inför i antologin *Historien är nu* med följande ord: ”Historia var i Sverige under lång tid ett isolerat ämne som man studerade vid specifika, geografiskt och tidsmässigt väl avgränsade tillfällen: vid allt mera sällsynta besök i skolans historieklassrum, vid universitetens historiska institutioner, i landsarkivens släktforsarsal eller möjligen bakom glas i museernas utställningsmontrar.”¹³ Han beskriver vidare det stora avståndet mellan skolvärlden och universitetssamhället som dessutom ökade under denna tid. Han menar att det troligtvis berodde på misstänksamheten från historikernas sida gentemot den politiska styrningen som präglade läroplanerna. Detta avstånd gödde en syn på historia som något för de redan invigda. Man anlade ett introvert förhållningssätt som såg studiet av historia som ett egenvärde eller självändamål. Karlsson tar upp några få undantag, bl.a. historikerna Lars-Arne Norborg och Birgitta Odén som ville diskutera historiens plats i samhället. De pratade om tillämpbarhet och nytta vilket var väldigt kontroversiellt så att det t.o.m. skrevs stridsskrifter mot denna förändring. Men förändringen fick kraft från utlandet och filosofen Jürgen Habermas som menar att humanistiska kunskaper är relaterade till språklig och kulturell kommunikation mellan människor, och ett intresse av att förstå varandra, medan samhällsvetenskapliga kunskaper kan svara mot ett emancipatoriskt kunskapsintresse att frigöra människor från förtryckande samhällsförhållanden.¹⁴ Karlsson menar att man i detta resonemang kan tolka in en uppmaning till historiker och historielärare ”att ägna sig åt den historia som engagerar och orienterar människor.”¹⁵ Varav en väg skulle kunna vara historieromanen med sin lättillgänglighet.

¹² DN, Min barndoms sommar – Det hände på 90-talet. 2012-06-12 <http://www.dn.se/livsstil/det-hande-pa-90-talet>

¹³ Karlsson, Klas-Göran, 2004: ”Historiedidaktik: begrepp, teori och analys”. s. 22

¹⁴ ibid. s. 24 ff

¹⁵ ibid. s. 27

Orientalism

Bilden av muslimer och islam har i västvärlden präglats av lika delar rädsla och nyfikenhet. Edward W Said var en av de mest kända postkoloniala teoretikerna. Han var professor i litteratur och undervisade vid Columbia University. När han skrev om Orienten var det främst araberna och islam han tog upp, troligen eftersom detta var det område som låg honom själv närmast (Said var kristen palestinier).¹⁶

I boken *Orientalism*, som utkom första gången 1978, går Said till angrepp mot orientalismen. Han menar att fördomar har styrt forskningen genom historien och att den akademiska världen därigenom har skapat och befast vanföreställningar om arabvärlden. Said liknar orientalismen vid ett filter som släpper igenom kunskap om Orienten till det västerländska medvetandet. Han skriver att för orientalisterna (och syftar då främst på 1800-talets forskare) var det egentligen aldrig Asien i sig som var betydelsefullt, utan den nytta som Europa kunde tänkas ha av området. Européerna såg inte orientalerna som människor, utan som problem som skulle lösas, begränsas eller besegras. Orientalismen har präntat in en världssyn där Orienten skiljer sig markant från ”vår del av världen”. Västvärlden beskrivs som rationellt, utvecklat, humant och överlägset, medan Orientens utmärkande egenskaper är att området är avvikande, outvecklat och underlägset.¹⁷

Västerlänningar har gett Orientens befolkning epitet som irrationell, fördärvad och barnslig. Orientalen anses sakna initiativförmåga, han är en passiv motspelare som är antidemokratisk, efterbliven, barbarisk, trög, primitiv, lögnaktig, ologisk, lättlurad, intrigant, slug, misstänksam och dessutom grym mot djur. Europén beskrivs däremot som en rationell, dygdig, mogen, kraftfull aktör. Han sägs vara fredlig, vidsynt, logisk och kapabel att hålla sig till verkliga värden. Han är inte misstänksam utan direkt och klar samtidigt som han har ett ädelt sätt.¹⁸

Amin Maaloufs *Korstågen enligt araberna* har ett intressant perspektiv då den berättar om samma händelser som de västerländska historikerna men inifrån den muslimska världen. Maalouf skriver i introduktionen följande: ”Min målsättning har [...] varit att med utgångspunkt från en hitintills icke beaktad synvinkel skriva den ‘sanna romanen’ om

¹⁶ Said, Edward W, 2002: *Orientalism*. s. 8

¹⁷ *ibid.* s. 70 ff

¹⁸ *ibid.* s. 112

korstågen, om de bågge oroliga sekler som format Västerlandet och den arabiska världen och som ännu idag är avgörande för förhållandet mellan dem.”¹⁹ Boken utkom första gången 1983 och är ett av få lättillgängliga alternativ till den västerländska beskrivningen av korstågen.

Denna uppsats kommer att behandla hur araber/muslimer skildras i mötena med nordbor/kristna i romanerna om Arn skrivna av Jan Guillou samt i romanerna om Röde Orm skrivna av Frans G. Bengtsson. Utifrån resultatet av ovanstående detta syfte kommer uppsatsen också att behandla för- och nackdelar med historieromanen som förmedlare av historisk kunskap.

Metod

Böckerna om Arn och Röde Orm är i uppbyggnad väldigt lika varandra. Hjältarna har vissa utmärkande karaktärer, de lärs upp, de åker ut i världen och de lever ett äventyr för att till sist komma tillbaka hem där en sista stor uppgift väntar dem.

Jag kommer att göra en komparativ studie och göra direkta jämförelser av situationer som till det yttre liknar varandra. Att berättelserna utspelar sig under ungefär samma tidsålder, berättelsen om Röde Orm utspelar sig kring förrförra millennieskiftet medan Arn lever under andra hälften av 1100-talet, underlättar dessa direkta jämförelser. Att författarna inte har levt under samma tidsåldrar, Guillou var 10 år när Bengtsson dog, försvårar direkta jämförelser då de har olika referensramar. En viktig skillnad är den muslimska närvaron i Västeuropa i allmänhet och Sverige i synnerhet. Under Bengtssons levnadstid fanns det knappt några muslimer i Sverige och inte heller så många i resten av Västeuropa. Men Guillou är i det nya Sverige när han skriver böckerna om Arn, ett nytt Sverige med moskéer, halal-restauranger och framförallt en stor minoritet med muslimer. Även i resten av världen är muslimer och islam på dagordningen.

Jag avser inte att hålla isär den geografiskt-etniska aspekten visavi den trosmässiga. Nordbor särskiljs inte från kristna eller hedningar och araber likställs med muslimer. Detta trots att alla nordbor inte är kristna eller hedningar och framför allt är alla araber inte muslimer.

¹⁹ Maalouf, Amin, 1992: *Korstågen enligt araberna*. s.9

Teori och forskningsläge

För att kunna genomföra den komparativa undersökningen är det av stor vikt att ha ett gediget material som hanterar den svenska/västerländska synen på islam/muslimer/orienten. Här använder jag mig främst av Edward Saids bok *Orientalism*. Jonas Otterbeck beskriver i artikeln ”Stereotyper styr vår syn på islam” Saids grundtes där han vill visa hur kunskapen om Orienten, islam, muslimer, araber och så vidare som finns i Västvärlden har kommit fram som en produkt ur en kolonial maktordning. Västerländska akademiker, konstnärer, författare och politiker har tillsammans givit upphov till och upprätthållit ett förhållningssätt gentemot Orienten, som, enligt Said, säger mer om västerländskt ideologiskt tänkande än om Orienten. Det finns dessutom fog för att hävda att Orienten är ett område som skapats i västvärlden; någon egentlig, geografisk, politisk, kulturell eller ekonomisk sammanhållen motsvarighet finns inte. Orientalismen anser att i väst är vi rationella och logiskt tänkande, i öst är de irrationella och emotionella.²⁰

När det gäller synen på väst var behovet stort av en skildring som beskrev den tidsålder som fanns i böckerna fast från andra sidan. Här kom Amin Maaloufs *Korstågen enligt araberna* väl till pass. Dess varudeklaration visade sig vara pålitlig. Den berättade om hur muslimerna/araberna såg på korstågen. Detta baserades på samtida arabiska historikers och krönikörers vittnesmål. Boken är utgiven några år efter *Orientalism*. En intressant detalj är att man kan återfinna delar av persongalleriet i böckerna om Arn i Amin Maaloufs bok.

Ingmar Karlssons *Islam och Europa – samlevnad eller konfrontation* tar upp synen på ”den andre” från ett svenskt perspektiv som väl anknyter till Bengtssons och Guillous böcker. Att det är en svensk författare, därtill med mångårig tjänst på svenska beskickningar i utlandet, bl.a. som generalkonsul i Istanbul, gör att beskrivningen blir träffsäker för en betraktelse från svenskt håll. Karlsson förespråkar en återhållsam linje i förhållandet till islam och menar att en ömsesidig respekt måste byggas upp och positiva steg måste uppmuntras. Han tar vidare upp frågor om hur muslimer ska kunna känna sig hemma i väst. Han menar att islam måste erkännas och betraktas som en inhemsk religion. Att undervisningen av islam görs obligatorisk i skolan eftersom en ömsesidig avdemonisering är nödvändig. Här ingår medias syn på islam och muslimer där Karlsson menar att man måste rätta till den stereotypa och

²⁰ Otterbeck, Jonas, 2001: ”Stereotyper styr vår syn på islam”. *Pedagogiska magasinet* nr 4/2001

onyanserade bild som förmedlas.²¹ Det är också intressant att se parallellerna till Saids bok när Karlsson beskriver hur muslimer är: ”I romaner, noveller och TV-program framställs araber ostraffat antingen som blodtörstiga, fanatiska terrorister eller som löjliga, sliskiga, nyrika, obegåvade och lismande figurer med omättligen lustbegär efter västerländska kvinnor.”²²

Material

Med tanke på den alltid aktuella ”vi-de’-debatten” och konstruktionen av ”den andre” så är det intressant med de två författare och deras verk som just behandlar en ”svensks” möte med världen. Mycket har skrivits om Frans G. Bengtssons författarskap i allmänhet och om hans verk *Röde Orm* i synnerhet. Det kan tänkas att även Jan Guillou blir föremål för liknande analyser i framtiden. Böckerna som jag har valt att studera närmare är *Röde Orm* (del 1 och 2) av Frans G. Bengtsson och Jan Guillous trilogi om Arn där *Tempelriddaren* har varit huvudboken.

Källkritik

Historieromanen som genre är väldigt speciell. Den har inte historieämnets absoluta ramar men kan heller inte helt avsäga sig själva andemeningen utan måste någorlunda hålla sig inom, förvisso mycket vidare men ändå, ramarna.

Vare sig Bengtsson eller Guillou är historiker även om den förre vid en intervju i Svenska Dagbladet uppges ha en fil. kand. inom ämnena historia och religionshistoria.²³ Att de inte är historiker kan tänkas utgöra grund för en del övertramp i texten. Men efter noggrann genomgång av de båda berättelserna är jag förvissad om att dessa förvisso är fiktion men i korrekta historiska miljöer.

Att Arn är rätt ute ser man framförallt när man parallellläser med Amin Maaloufs *Korstågen enligt araberna*. När det gäller Röde Orms förankring i historien skriver historikern Lars-Arne

²¹ Karlsson, Ingmar, 1994: *Islam och Europa – Samlevnad eller konfrontation*. s.175

²² *ibid.* s. 12

²³ Arvidsson, Rolf, 1993: ”Frans G. Bengtsson och Lund”. s. 81

Norborg, som var Nationalencyklopedins ämnesexpert för historia, följande: ”Vad som däremot överraskade mig, var att så mycket av sakinnehållet också verkar hållfast även i ljuset av dagens vikingatidsforskning, om vars resultat Frans G. Bengtsson naturligtvis inte kunde veta något. Hans intuition och framsynthet förefaller mig anmärkningsvärda [...]”²⁴

Samtidigt kan vi se hur både Guillou och Bengtsson ibland hamnar utanför det som är sannolikt för hur muslimer kan tänkas föra sig och hur deras tro ser ut. Med reservation för att kulturella skillnader självfallet förekommer så är scenen där muslimerna hittar Orms gode vän Tokes flicka och klär av henne för att sedan granska henne från topp till tå aningen udda för att vara ett islamiskt sammanhang.²⁵ Att vara naken inför andra än den man är gift med och att titta på en naken person som man inte är gift med anses förkastligt enligt denna religion.²⁶

Ett annat tillfälle där författaren har en tes om hur muslimer tror är i första delen av Röde Orm där vi kan läsa följande mening om Almansur, den muslimska härskaren i Andalusien: ”Bland alla krigare som fötts i detta land är han den väldigaste; och han har svurit en stor ed att han skall dö i fält, med ansiktet vänt mot månggudadyrkarna som tro att Josefs son var Gud.”²⁷ Här finns en missuppfattning baserad på att muslimer inte tror att Jesus är Guds son och av detta drar man slutsatsen att Jesus är Josefs son vilket blir helt fel. Muslimer anser Jesus vara Marias son enbart och tror således på jungfrufödseln.

²⁴ Norborg, Lars-Arne, ”Röde Orm och den historiska verkligheten”.

²⁵ Bengtsson, Frans G., 2003: *Röde Orm*. s. 63

²⁶ Wikipedia, *Abrahamic religions, Islam* http://en.wikipedia.org/wiki/Nudity_in_religion 2012-06-12 (med tillhörande not 13)

²⁷ Bengtsson, Frans G., 2003: *Röde Orm*. s. 93

Syfte och frågeställningar

Denna uppsats kommer att behandla hur araber/muslimer skildras i mötena med nordbor/kristna i romanerna om Arn skrivna av Jan Guillou samt i romanerna om Röde Orm skrivna av Frans G. Bengtsson.

Utifrån resultatet av ovanstående syfte kommer uppsatsen också att behandla för- och nackdelar med historieromanen som förmedlare av historisk kunskap.

- Hur beskrivs mötena mellan araber/muslimer och nordbor/kristna i romanerna?
- Hur ser och påverkar parterna varandra?
- Är författarna av romanerna präglade av orientalismen?
- Vilken tidsanda verkade/verkar de i och hur påverkade/påverkar detta författarnas sätt att beskriva den muslimska kulturen?

Jämförande studie

Vid mötet

Första gången Arn överhuvudtaget blir varse muslimer, som går under namnet saracener, är i *Vägen till Jerusalem* när han tillsammans med Fader Henri, som är klostrets föreståndare och hans lärare, diskuterar en händelse.²⁸ De kommer tillsammans fram till att ”det som görs med gott uppsåt inte kan leda till ont.”²⁹ Vidare klargörs att korstågen kan räknas in i denna kategori vilket slutligen leder till själva huvudtesen att: ”Herren Jesus i sin ousägliga mildhet menade att [...] vi inte får dräpa andra Guds barn, inte ens romerska knektar, eller danska för den delen. Men det finns ett folk som inte omfattas av Herrens förbud [...].”³⁰ Här utbrister den unge Arn: ”Saracener!”³¹ Fader Henri räknar sedan upp vad saracener är och vad de gör: ”De är inte människor, de är djävlar i människogestalt, de tvekar inte att spetsa kristna småbarn på sina spjut och steka dem över eld för att sedan äta sig mätta, de är kända för sitt liderliga leverne, sitt omåttliga supande och sitt ständiga pläggande av sodomi och samlag med djur. De är jordens avskum och varje ihjälslagen saracen är en behaglig syn för vår Herre och den som gör så, dödar saracener, har begått en helig akt och är därför tillförsäkra Paradiset!”³² Efter detta är Fader Henri upphetsad efter allt det onda han blir tvungen att berätta.

Saids beskrivning i *Orientalism* faller helt naturligt på plats där adjektiven ”efterbliven, barbarisk, trög, primitiv, lögnaktig, ologisk, lättlurad, intrigant, slug, misstänksam och dessutom grym mot djur”³³ blir som en helt analog upprepning av Fader Henris åsikter.

I *Tempelriddaren* minns Arn samtalen med Fader Henri och berättar för självaste Saladin, muslimernas ledare, om dem: ”När jag var ung, nåja jag är inte en särskilt gammal man [...] så sysslade jag ständigt med den sortens frågor. Det är gott för ens huvud, man blir vig i tanken av att arbeta med sitt huvud.”³⁴ Denna händelse utspelar sig i öknen där Saladin blir räddad av Arn och bjuder på kvällsmat. Där pratar de med varandra och Arn hamnar i

²⁸ Guillou, Jan, 1999: *Vägen till Jerusalem*. s. 156

²⁹ ibid. s. 157

³⁰ ibid. s. 158

³¹ ibid. s. 158

³² ibid. s. 158

³³ Said, Edward, *Orientalism*. s. 112

³⁴ Guillou, Jan, 2000: *Tempelriddaren*. s. 30

trångmål när diskussionen kommer in på om vad som händer om Arn dör. Arn menar att han hamnar i paradiset om han dör i Palestina men blir besvärad när Saladin undrar var i Bibeln detta står. Arn säger då att det inte står i Bibeln men att den Heliga Fadern i Rom har lovat detta. De kommer slutligen fram till att Jesus inte har sagt något om det gudi behagliga i att döda saracener.³⁵ Tvärtemot det Fader Henri mässade för Arn när han var ung.

När Maalouf i *Korstågen enligt araberna* får återge hur historiker ser på det här med att spetsa barn och steka dem över eld för att äta upp dem får vi en analog spegelbild. Den franske krönikören Raoul från Caen har följande att berätta: ”I Maarra (Syrien) lät de våra [de kristna] koka vuxna hedningar i kittlar. De fäste barnen på spett och åt dem grillade.”³⁶ Maalouf frågar sig om denna bild av de kristna är orättvis eller om det var så att de västerländska angriparna åt upp invånarna bara för att överleva. Han återger vad ledarna för de kristna har skrivit i ett brev till påven. ”En fruktansvärd hungersnöd drabbade armén i Maarra och tvingade fram den grymma utvägen att livnära sig på saracenernas lik.”³⁷ En annan krönikör, Albert från Aix skriver: ”De våra tvekade inte att äta dödade turkar och saracener, de åt också hundar!”³⁸

Röde Orm träffar, bildligt och bokstavligt talat, på muslimer när han under ledning av expeditionsledaren hövding Krok är på väg hem efter en lyckad plundring i Andalusien. Muslimerna besegrar och tillfångatar Orm och de överlevande. Här sker en märklig sak som är lite underlig. När muslimerna hittar Orms gode vän Tokes flicka blir hon först helt avklädd och granskad från topp till tå och sedan signad av ledaren för segrarna som ger henne beskydd.³⁹ Detta sker inför alla männen och detta är svårt att förstå ur en muslims synvinkel då det anses vara svår synd att titta på en naken kvinna. Kan det månne vara det ”liderliga” draget hos muslimerna som återigen visar sig. De beskrivs ju ofta som just ”obegåvade och lismande figurer med omättligen lustbegär”.⁴⁰

Orm lär sig andalusiernas språk arabiska under tiden han är slav på ett skepp. ”Det var ett ovigt språk att förstå, och ännu långt mera ovigt att försöka framsäga, med läten som sutto långt nere i halsen och mest liknade korplåt och grodors kväkande och för Orm och hans

³⁵ *ibid.* s. 30

³⁶ Maalouf, Amin, *Korstågen enligt araberna*. s. 55

³⁷ *ibid.* s. 55

³⁸ *ibid.* s. 56

³⁹ Bengtsson, Frans G, *Röde Orm*. d. 1 s. 63

⁴⁰ Karlsson, Ingmar, 1994: *Islam och Europa – samlevnad eller konfrontation*. s. 12

kamrater tedde det sig märkligt att dessa främlingar kunde vilja ha besvär med att kränga fram så svåra ljud, i stället för att tala på mänskligt sätt som nordbor gjorde.”⁴¹ Mycket tack vare sin ungdom och sitt språköra är det mycket lättare för honom än för någon av de andra. Detta leder också till att han betraktas som hövding trots att Krok fortfarande är i livet. Orm uttalar också följande lärdom: ”[...] att näst god lycka, styrka och händighet med vapen funnes för en man bland främlingar ingenting mera nyttigt än läraktighet.”⁴²

Skillnaderna mellan mötena är mycket stora. Medan Arn först får träffa nidsbilden långt borta från några levande muslimer får Orm stifta bekantskap med livs levande muslimer på närmare håll än han någonsin hade velat om han hade vetat att han skulle hamna som roddarslav på deras skepp. Detta torde ha betydelse för den fortsatta relationen och i viss mån kan man urskilja Arns och Röde Orms olika förhållningssätt visavi muslimer. Arn har när han för första gången träffar på muslimer många fördomar och en del av dessa besannas medan andra blir omkullkastade, den svart-vita bilden uppstår aldrig och han är oftast mycket nyanserad och ödmjuk när han beskriver muslimer. Han är heller inte nådig i sina kommentarer om de kristna och många gånger kommenterar han att det viktiga är hur människan är och inte vilken gud man tillber.

Orm har en mycket mer pragmatisk syn på religioner. I början finner han det inte nödvändigt att hålla sig till en egen religion utan glider relativt enkelt över från den ena till den andra vilket visar sig längre fram då de ska offra för god hemfärd och Orm tar till orda: ”Min tro är, att ingen så noga kan veta hur mäktig varje gud är och vad nytta han kan göra oss; och det är kanske bäst att inte försumma den ene för den andre.”⁴³ Därefter offrar man för Allah då man ju var muslimer, Sankt Jakob vars klocka man hade ombord och havsguden Ägir som ju just var en havsgud.

När Arn ger sig av mot det heliga landet står Fader Henri och Broder Guilbert och vinkar av honom. Arn får svära en ny ed: ”För Gud och död åt alla saracener!” Efter att Arn har lämnat dem säger Broder Guilbert: ”Gud bevara Arn, men må Gud också bevara de saracener som kommer att möta honom.” Detta finner Fader Henri på gränsen till hädelse men låter det

⁴¹ Bengtsson, Frans G. *Röde Orm*. d. 1. s. 68

⁴² *ibid.* s. 68 ff

⁴³ *ibid.* s. 110

passera då han vet att Broder Guilbert i vissa avseenden har en konstig syn på saracener och han utgår från att Arn aldrig kommer att drabbas av några sådana anfäktelser.⁴⁴

Leva sida vid sida

När Arn så småningom kommer till sydligare breddgrader hamnar han i hetluften, han tilltalas Arn de Gothia av de sina och Al Ghouti av muslimerna. Han är mycket tagen av de 10 år han har tillbringat i det heliga landet. Luttrad, fårad och tystlåten. Han är mycket djupt troende, ber alla sina böner och håller sig till Reglerna, tempelriddarnas kodex. Självaste Saladin, ”den lysande fursten, religionens ljus, anföraren av de troende i det heliga kriget, vattnet i öknen, sultanen av Egypten och Syrien, de troendes hopp”⁴⁵ uttrycker följande om honom: ”Om alla våra fiender vore som Al Ghouti så skulle vi aldrig kunna segra [...] men å andra sidan, om alla våra fiender vore som han så skulle ingen seger längre vara nödvändig.”⁴⁶

Saladin och Arn går en mycket sällsam vänskap till mötes. Den inleds i början av *Tempelriddaren* när Arn råkar rädda livet på Saladin eller som Arn väljer att uttrycka det: ”Vad jag gjorde här var det jag måste göra, om du så fanns här eller inte fanns här.”⁴⁷ En omistlig del i vänskapen baseras på att Arn behärskar arabiska mycket bra, han kan också en hel del citat ur Koranen. Detta har han lärt sig under sina första år i Outremer (ett franskt ord som betyder "på andra sidan havet" och är samlingsnamnet på de stater som grundades av de kristna under korstågen) av den muslimska läkaren Abd al-Malik som sedan trädde i tjänst hos honom när han blev borgherre i Gaza.⁴⁸

Arns nära relation med och tillit till muslimska läkare har förvisso vissa motsvarigheter hos Orm och hans relation med broder Willibald, som han tidigt lär känna när Willibald botar tandvärken på Harald Blåtand och som till slut följer med honom hem i *Röde Orm*, men det är mycket mer utstuderat. Så beskrivs hur Arn har ordnat det med sjukvården i sin borg Gaza. Siegfried de Turenne är en av de tempelriddare som sårats under slaget vid Mont Gisard. Han blir övertalad att låta sig vårdas i Gaza och reflekterar med stor förvåning över hur saker och ting fungerar: ”Den första stora skillnaden som slog honom var att här i Gaza låg de sårade

⁴⁴ Guillou, Jan, *Vägen till Jerusalem*. s.366 ff

⁴⁵ Guillou, Jan, *Tempelriddaren*. s. 38

⁴⁶ ibid. s. 39

⁴⁷ ibid. s. 16

⁴⁸ ibid. s. 206

högt upp i borgen, svalt och torrt och varje säng stod ett långt stycke från sin granne [...] linnet byttes dessutom ut hela tiden och sändes till tvätteriet i staden. [...] de saracenska läkarna var tydligen envisa med att hålla mycket frisk luft och låg temperatur i själva infirmatorium⁴⁹. När saracenerna tvättat och förbundet sår lät de för det mesta saken bero, de kom inte ideligen springande med nya grötomslag, värmande kogödsel och annat som man brukade få uppleva som sårad.”⁵⁰

Arn har som borgherre i Gaza tagit på sig vissa uppgifter. En är att varje torsdag hålla en majlis, en sorts domstol, där han ska skilja i tvister och döma brottslingar. Här berättar Arn helt öppet hur han ser på islamisk rätt. En av tvisterna handlar om äktenskapsbrott och Arn påminner den betraktande Siegfried om vad som gäller i deras egna trakter, nämligen att kvinnan skulle mista livet om hon hade begått brottet. Enligt islamisk rätt så krävs det fyra vittnen till brottet. ”Men fyra vittnen! Invände Siegfried skeptiskt, när skulle någon försätta sig i den skamliga situationen att det fanns fyra ögonvittnen till ett pågående äktenskapsbrott? Förmodligen aldrig, bekräftade Arn. Och säkert hade det varit deras profets tanke när han formulerade den regeln, ett väl genomtänkt sätt att få slut på alla rykten om äktenskapsbrott och den osämja sådant förde med sig.”⁵¹

Siegfried är överlag undrande över Arns tillvägagångssätt och han ifrågasätter användandet av Koranen för att låta svära på inför domstol och menar att denna bok är ett påfund av djävulen. ”Arn suckade att det väl kunde vara så, fastän djävulen i så fall var märkligt lik Jesus Kristus själv. Det viktiga var dock en annan sak, att de som svor inför domstolen tog sin egen ed på allvar. För hur skulle han själv, Siegfried, betrakta den ed som han tvingats avge med handen på Koranen?”⁵² Siegfried medger då att en sådan ed skulle han inte bry sig om alls vilket är precis vad Arn har menat.

Arns förhållande till vanliga muslimer exemplifieras också i *Tempelriddaren*. När han har ett ärende till en beduinstam utanför Gaza tar han med Siegfried som får bevittna en sällsam händelse. De blir mottagna som vänner av en hel stam och hövdingen inleder ett förtroligt samtal med honom. Siegfried lägger märke till samtalstenen: ”Han tyckte sig dock se att de

⁴⁹ infirmatorium betyder sjukstuga

⁵⁰ ibid. s. 205

⁵¹ ibid. s. 216

⁵² ibid. s. 217

båda tilltalade varandra med stor respekt och att de ständigt upprepade varandras ord som om varje artighetsfras måste vändas ut och in några gånger innan man kunde gå vidare.”⁵³

Att kunna föra sig på detta vis med en beduinhövding kräver en oerhörd social kompetens.

Orm vet också hur man ska föra sig i främmande land. Han visar gång på gång hur pragmatisk lagd han är och när Almansur, som regerar istället för kalifen i Andalusien, avkräver konvertering säger han följande till sina män: ”Min tro är att hans gud är stark i detta land, men våra gudar svaga så långt borta från hemlandet. Vi få bättre anseende genom att i denna sak göra som bruket är här, och det vore oklokt av oss att göra emot Almansurs vilja i detta.”⁵⁴

Vid ett annat tillfälle räddar Orm livet på Almansur genom att vräka omkull honom när de blir attackerade. Det normala borde vara att han belönas direkt men Bengtsson väljer att framställa Almansur som obeveklig och ibland oberäknelig. ”Du har burit hand på din herre, rödskägg, och det får ingen krigare göra. Och du har skadat min ära genom att fälla mig till marken. Vad har du att säga till detta?” Denna situation hanterar Orm på ett mycket klokt sätt och visar sin sociala kompetens som inte är så långt efter Arns: ”Många spjut voro i luften [...] och ingenting fanns att göra. Och det är min tro, herre, att din ära är sådan, att den inte kan taga skada av denna sak. Dessutom föll du framåt mot fienden, så att ingen kan säga att du vek.”⁵⁵

När Almansur erövrar Santiago de Compostela i Asturien låter han montera ner kyrkan som är byggd över aposteln Jakobs grav. Han vill också att alla dess klockor ska bäras med tillbaka till Cordoba.⁵⁶ Detta är en helt annan typ av beteende än den Saladin visar när han intar Jerusalem, även om han har en rådgivare i Arn. Orm har alltså inte alls samma ställning att han kan förhindra överdrifter vid erövring.

När Arn efter slaget vid Mont Gisard har Saladins bror Fahkr och vän Moussa som fångar är han mycket mild mot dem. Han rättfärdigar detta med verser ur Koranen som han reciterar utantill. Han är så väl bevandrad i texterna att han tillrättavisar Fahkr när denna tycker att lösensumman för fångarna borde ha hanterats på ett annorlunda sätt. Arn menar att varje mans

⁵³ ibid. s. 219

⁵⁴ Bengtsson, Frans G. *Røde Orm* d. 1. s. 98

⁵⁵ ibid. s. 103

⁵⁶ ibid. s. 104

liv är inför Gud densamma som en annan mans liv och att Fahkr inte kan tycka att det är löjeväckande att han som bror till Saladin inte är mer värd i lösen än någon av de andra fångarna.⁵⁷

När Orm och Arn möter muslimer finns judar med på ett naturligt sätt. Orm möter t.o.m. juden Salaman innan han möter muslimer. ”Han tedde sig sällsam för dem alla; de frågade honom mycket om vem han var och vad som hänt honom. [...] de tyckte sig förstå att han var jute [!] och inte ville ro på lördagar [...] han åt glupskt av bönor och fisk, men salt fläsk visade han ifrån sig med skräck.”⁵⁸ Efter ett tag lyckas dock Berse dechiffra Salaman och får reda på att han inte är jute utan jude, Berse berättar: ”Detta är ett folk från öster som dödat den man som hålles för gud av de kristna. Detta dråp skedde för länge sedan; men de kristna hysa alltjämt stort hat till judarna för den sakens skull och döda dem gärna och vilja inte veta av förlikning eller dråpsböter. Därför bor de flesta judar hos den cordovanske kalifen, ty där hålles inte den dräpte mannen för gud.”⁵⁹ Detta bekräftas senare av Orms roddarkamrat Khalid som berättar hur Salaman har det ställt: ”Khalid sade att Salaman var känd för sina rikedomar och att han hade gott anseende hos kalifen fast han inte hörde till den rätta läran.”⁶⁰

Orm och hans vänner blir befriade och hamnar i Cordova, kalifens stad. De blir mycket imponerade: ”De förundrade sig över dess storlek och skönhet, som övergick allt vad de kunnat tro; och dess rikedom tycktes dem stor nog för att kunna räcka till riklig plundring för alla sjöfarare från hela danaväldet.”⁶¹ Däremot saknar de kvinnofägring: ”[...] männen klagade över att kvinnor föga sågos till och att inte mycket kunde urskiljas på de få som syntes, enär de alltid voro inhöljda och besløjade.”⁶²

Sedan träffar de Subaida, dotter till en markgreve som man tidigare har plundrat. Toke tog med henne men blev av med henne när de själva blev fångar. Subaida har blivit visirens hustru och muslim. Hon har mycket makt som hon har använt sig av för att få dem fria från rodden. Hon är nämligen tacksam för att Toke tog med henne: ”[...] min fader var en grym man, och grymmast mot min moder, och jag hatade honom och räddes för honom som om han

⁵⁷ Guillou, Jan, *Tempelriddaren*. s. 199

⁵⁸ Bengtsson, Frans G. *Röde Orm* d.1. s. 38

⁵⁹ *ibid.* s. 39

⁶⁰ *ibid.* s. 81

⁶¹ *ibid.* s. 83

⁶² *ibid.* s. 83

varit en luden djävul. Att han blev dödad tycktes mig gott [...]”⁶³. Hon berättar vidare: ”[...] om inte ni kommit till min faders fäste, hade jag ännu suttit kvar där i fruktan för min fader och fått en dålig man trots all min skönhet.”⁶⁴ Hon berättar också hur hon har tänkt sig deras framtid: ”[...] det är känt bland oss att männen från ert land äro ordhålliga män och goda stridsmän. Ty både kalifen Abderrachman den Store och hans fader, emiren Abdallah, hade många nordmän i sin livvakt [...]”⁶⁵. Efter detta får de var sitt svärd i gåva som de senare uppkallar till Blåtunga respektive Rödnäbba.

Åter hemma

När Orm kommer hem har hans moder Åsa blivit kristen.⁶⁶ Efter att ha stannat ett tag hemma blir han rastlös: ”[...] han långledes vid att sitta hemma och styra med kor och drängar [...]”⁶⁷ Detta leder honom ut på plundring till England och där får han reda på att kung Haralds dotter Ylva, som han har blivit kär i, befinner sig i London. Hon är på ett nunnekloster precis som Arns Cecilia, vars förbindelse med honom har förpassat henne till 20 års klosterliv, och hon vill därifrån: ”Två gånger har hon försökt rymma [...]”⁶⁸ Men där slutar också likheterna. Ylva har en mycket behagligare tillvaro eftersom hon är biskop Poppo's dopbarn och betraktas dessutom som gäst på klostret. Orm vill ta med sig Ylva och ser en utväg i att låta döpa sig för att på så sätt få reda på exakt var hon är. Men det visar sig vara ganska krångligt: ”Du kan inte bedja Gud om hjälp förrän du blivit kristen, sade broder Willibald; och kristen blir du inte förrän du döpts; och döpas kan du inte förrän du avsvurit dina falska gudar och bekänt dig till Fadern och Sonen och den Helige Ande.” Detta kommenterar Orm med ”Så många konster behövdes inte för att tala till Allah och hans profet [...]” vilket chockar broder Willibald som i förfäran utbrister ”I Gud Faders namn, och Sonens och den Helige Andes! Ropade han. Bevara oss från djävulens verk och från Muhammeds, den förbannades, illfundigheter! Med dig är det värre än med någon annan, ty att lyssna till Muhammed är det värsta av allt.” När så prästen frågar om han fortfarande är fången i Muhammeds lära svarar Orm: ”Jag höll mig till den så länge jag var hos Almansur, därför att han befallde det [...] ty han var en man som det var föga rådligt att säga emot.

⁶³ ibid. s. 88

⁶⁴ ibid. s. 89

⁶⁵ ibid. s. 89

⁶⁶ ibid. s. 206

⁶⁷ ibid. s. 213

⁶⁸ ibid. s. 263

Sedan har jag inte haft någon gud, och det är kanske därför det gått mig sämre.” Tillsammans kommer de fram till att Orm har det illa ställt och fader Willibald säger: ”[...] ty djävulen är efter dig i vrede, och du har intet skydd av Gud. Men så länge du höll dig till Muhammed – förbannad vare han! – var djävulen din vän, och därför gick det dig väl då.” Orm instämmer: ”Det är som jag trodde [...] att få ha det så illa ställt som jag. Och det är att ha för mycket emot sig att varken vara Gud eller djävulen till lags.”⁶⁹

Orm tar sedan med sig fader Willibald till biskopen av London som i sitt härbärke i Maeldun försöker omvända någon av hövdingarna. Orm framför sitt ärende: ”Helige biskop [...]. Jag vill bli döpt och följa dig till London.” Han menar att hela hans besättning också vill döpas. Biskopen blir dock chockad av att höra att Orm har varit muslim och sätter igång med att utdriva onda andar ur honom. Efter detta erbjuder sig Orm att segla biskopen och hans följe till London och Westminster där de sedan kan bli döpta. När de lämnar biskopen att tänka över förslaget skrattar fader Willibald åt Orm och säger: ”Det är mycket du ställer till för att få tag på kung Haralds dotter.”⁷⁰

När Arn ska berätta för sina män ombord att de också ska döpas får han argumentera hårt och för dem som redan är döpta säger han: ”Nu vet jag att det bland er finns män som redan blivit döpta hemma i Skåne [...] och som kanske fått en skjorta eller tröja för besväret, eller ett litet kort att ha i ett band om halsen; och det händer att man hör sådana män säga att det inte märks stor nytta av att bli döpt. Men dessa voro billiga dop och mest ämnade för kvinnor och barn; nu skola vi döpas på annat sätt, och av heligare män, så att vi få skydd av Gud och vår lycka blir bättrad för hela livet.”⁷¹

Orm tar med sig Ylva och fader Willibald och blir en god kristen. En gång när han ska berätta hur man blir kristen råkar han blanda ihop sin gamla trosbekännelse med den nya på ett väldigt lustigt sätt: ”Det finns ingen Gud utom Gud, och Kristus är hans profet.” Han blir genast rättad av fader Willibald: ”Inte hans profet, utan hans son.”⁷²

Däremot har Orms vän Toke inte några funderingar på att bli kristen. När de två återigen kommer samman under tinget vid Kraka-sten tycker fader Willibald, som är med, att det finns

⁶⁹ *ibid.* s. 242

⁷⁰ *ibid.* s. 249

⁷¹ *ibid.* s. 253

⁷² Bengtsson, Frans G. *Röde Orm* d. 2. s. 38

en mening med att de åter har hittat varandra och att Toke också ska kristnas. Toke säger då: ”Därom kan tvivel råda [...] men inte om att vi tre nu skola sitta samman i vänskap. Bismillahi, er-rahmani, er-rahimi! [...]” Fader Willibald blir naturligtvis chockad över att få höra dessa muslimska ord och Orm får rycka in: ”Det betyder: I Guds namn, och den förbarmandes, och den misskundsammes. Den förbarmande är Kristus, det veta alla; och den misskundsamme må vara den Helige Ande, ty vem kan vara misskundsammare än han? Därav märks det att Toke nästan är kristen redan, även om han inte vill låtsas om det.”⁷³ När fader Willibald senare tar upp ämnet om Tokes kristnande förklarar Toke att ett av hans skäl till att inte gå med på fader Willibalds erbjudande är att hans kvinna, Mirah, inte skulle finna sig i det och så får det bli.⁷⁴

Riket vid vägens slut som är den tredje boken i trilogin om Arn inleds med att Broder Guilbert får ett oväntat besök av Arn som har kommit hem. När de har pratat en del går de ut i hästhagen och Broder Guilbert får ett prov på Arns kunskaper i arabiska och säger förvånat ”Vid Profeten, frid över honom, du har sannerligen lärt dig hästarnas språk där nere i Outremer [...]” och Arn svarar ”Helt sant [...] och du tycks ännu minnas det språket som jag en gång faktiskt trodde var hästarnas och inte de vantrognas tungomål.”⁷⁵

När Arn kommer tillbaka har han flera muslimer med sig. Främst är det personer som han har räddat undan tråkigheter på vägen tillbaka. I och med det och mot betalning har de lovat honom trohet under ett antal år och följt med honom till hans land. Arns idé med dessa människor och Fader Guilbert som han lyckas få med sig från klostret är att bygga fred. När Fader Guilbert frågar honom: ”Du ämnar bygga något stort. Vill du säga mig vad du vill att vi alla skall bygga?” svarar Arn: ”Fred”⁷⁶.

Det är onekligen så att ett slags kunskapsöverföring har skett där kunniga personer kommer att göra saker som annars inte var möjliga att göra. Var och en av dem har olika färdigheter som inte finns i hans hemtrakter.

Bland dessa finns två läkare: ”De två läkarna var de första som såg honom komma och de reste sig genast och hälsade honom Guds fred.” Arn svarar: ”Guds fred själva, Ibrahim Abd

⁷³ ibid. s. 121

⁷⁴ ibid. s. 130

⁷⁵ Guillou, Jan, 2000: *Riket vid vägens slut*. s. 13

⁷⁶ ibid. s. 22

al-Malik och Ibn Ibrahim Yussuf, ni som här i de vantroendes land måste heta Abraham och Josef”⁷⁷ Dessa läkare får ta hand om Arns sjuke far Magnus och gör det med stor skicklighet.

Arn väljer att hemlighålla eller åtminstone inte tala högt om muslimernas trostillhörighet. Så när han för sin styvmor Erika Joarsdotter ger instruktioner: ”[...] det mindre gästbudet ute vid tälten skulle bestå med fårkött, kalv och hjort, men inte svin av vare sig den vilda eller fetare, tama sorten. Eftersom hans begäran först föreföll svårbegriplig, skyndade han sig att tillägga att i det Heliga Landet, varifrån gästerna kom, fanns inte svinkött och att alla därifrån nog med desto större glädje skulle föredra fårkött. Han bad också att man vid sidan av öl skulle se till att skänka ut rikligt med friskt vatten som måltidsdryck.”⁷⁸ Han är fortsättningsvis också mycket noga med allt som rör muslimerna: ”Ni är nu i ett främmande land med många seder som skulle kränka er heder. Därför har vi i denna afton efter bönetimmen två välkomstfester, en här bland tälten och en uppe i huset. Där uppe kommer att förplägas mycket sådant varom Profeten, frid över honom, uttalat sitt fördömande. Här nere i tälten, därpå har ni mitt ord som emir, kommer ingenting orent att läggas på faten. När maten bärs fram till er skall ni välsigna den i Hans namn som ser och hör allt och ni skall njuta den med förtroende.”⁷⁹

När han för första gången uppmärksammar böneutropet i den nya miljön blir han fundersam: ”[...] när han såg upp mot Kinnekulle och Husaby kyrka insåg han att detta måste vara den första soluppgången någonsin över Arnäs som hälsades på sådant sätt”. Han tycker att man inte bör ha böneutrop på Arnäs då det skulle påkalla onödig uppmärksamhet men i hans eget Forsvik ”kunde det böneutropas närhelst någon gitte”.⁸⁰

Under sitt bröllop lyckas Arn avstyra tråkigheter bland muslimerna. Han har placerat dem nära sitt bord och ser när det blir oroligt där. Han går till deras bord och får reda på att det handlar om att de tror att en del av maträtterna som har ställts fram till dem är orena. Eftersom han vet att så inte är fallet läser han några verser ur Koranen för att visa att han vet vad som föreskrivs för muslimer när det gäller mat och dryck vilket får avsedd effekt. ”Vid saracenernas bord hördes inte minsta illvilligt gny under resten av kvällen.”⁸¹ Arn är så

⁷⁷ ibid. s. 53

⁷⁸ ibid. s. 34

⁷⁹ ibid. s. 46

⁸⁰ ibid. s. 52

⁸¹ ibid. s. 217

förtutseende att han senare under året när julen närmar sig ser till att det inte blir kvar en enda muslim på Arnäs. ”Ty att bli lämnad ensam över vintern och julens ohyggliga grisfrossande vore ingen god lön för en ensam muslim [...]”⁸²

Muslimernas första fasta i Västra Götaland blir minnesvärd då den utförs under ombygget av Arnäs, ett hårt arbete med sten. Broder Guilbert är med och bygger och har följt de muslimska männens rytm: ”[...] skall man arbeta med dessa vantroende har jag fått för mig att det är lika bra att fasta på samma sätt som de själva, så slipper man allt gnäll!” Arn undrar hur man klarar av att fasta när man arbetar så hårt och får en förklaring: ”Man blir fet av allt ätande [...] och mycket vatten får man pissa de första timmarnas arbete av allt vatten man satt i sig. Äter gör vi som djinner så fort solen har gått ner, i timmar äter vi och som tur är sköljer vi inte ner alla dessa fårsänkare med vin.”⁸³

Arn implementerar en sed som han har vant sig vid i det Heliga Landet; majlis. Alla utlänningarna finner detta märkligt till en början: ”Det var som om dessa saracener, hur vardaglig än tanken på majlis var för de flesta av dem, hade glömt mycket av det självklara i livet, eftersom allting i Norden var dem så främmande.” Men när de kommer igång blir det desto svårare eftersom flera viktiga frågor tas upp. Bl.a. råder det oklarhet om vilodagen. Muslimerna har fredagen som vilodag medan de kristna har söndagen. När Arn frågar hur Broder Guilbert löste detta under stenbygget på Arnäs uppdagas det att Broder Guilbert har lurats och räknat söndagar som fredagar. Att man håller majlis är dock en normalisering: ”Helt nöjda efter denna första majlis var inte alla som varit där. Men det var så det brukade vara och så som det skulle vara.”⁸⁴ När vintern är över och man åter ska börja det hårda arbetet anser sig Arn vara tvungen att beordra att söndag ska räknas som fredag. ”På söndagar kunde de rättroende ändå inte arbeta, eftersom det skulle skymfa dem som bodde på Arnäs och därmed leda till bråk om vem som hade den sanna tron.” Han får visst stöd för detta av Ibrahim som är boklörd och man menar att eftersom det är tvång och av nöden framtvingad ordning så kommer muslimerna inte att ha begått något fel inför gud.⁸⁵

⁸² ibid. s. 289

⁸³ ibid. s. 286

⁸⁴ ibid. s. 312

⁸⁵ ibid. s. 324

Arns husfru Cecilia är mycket undrande inför muslimerna. Speciellt under fastemånaden eftersom ”Sent gick de upp på morgnarna och långsamt kom de till arbetet.”⁸⁶ En natt får hon förklarat för sig att de firar Laylat al-Qadr, kraftens natt, då profeten Muhammed fick den första uppenbarelse. Hon blir chockad: ”Muhammed! Den satan i människogestalt som utgett sig för att vara Gud, den vantro som alla kristna lidit så mycket för att bekämpa i det Heliga Landet mot dessa djävlar i människogestalt, dessa hornbeprydda vidunder!”⁸⁷

En dag vill en av de muslimska männen, Ardous, gifta sig med en av trälkvinnorna, Muna. Arn blir förvånad och invänder med att trälkvinnan är hedning eller i bästa fall kristen. Men Ardous förklarar: ”Men min kära är rättroende, precis som jag!” och när Arn hör med Muna uttalar hon den muslimska trosbekännelsen på arabiska. Det framkommer att hennes föräldrar har förts som fångar till Norge och att hon till slut hamnat på Arnäs.⁸⁸

När tiden för de saracenska männens tjänstgöring var till ände var det dags för avfärd. Men till Arns glädje åkte bara hälften tillbaka eftersom en del av dem hade gift sig och skaffat sig barn. ”Arn och Cecilia gladdes båda åt att så många av utlänningarna ändå valt att stanna, eftersom deras arbete och kunskaper var ovärderliga [...]”⁸⁹

Bengtsson och Guillou

När det gäller Bengtssons förhållande till den muslimska kulturen så har jag inte kunnat finna någon källa som visar på något ställningstagande. Då bortser jag från hans kyliga förhållande till nazismen vilket jag redogör för under *Teori och forskningsläge*. Bengtsson skriver en vikingahistoria byggd på den isländska sagalitteraturen.⁹⁰ Mötet med den muslimska kulturen är inte syftet med vikingatågen utan snarare en följd av dessa.

När det gäller Guillou så menar journalisten Cecilia Naucélér i sitt författarporträtt att hans romaner oftast baseras på ett aktuellt samhällsligt moralproblem. Således betraktar han det som sin främsta uppgift att behandla sådana problem i textform. Ett av uppslaget till böckerna om Arn byggde till stor del på att Guillou tyckte sig uppfatta att nyhetskanalen CNN i sina

⁸⁶ ibid. s. 289

⁸⁷ ibid. s. 290

⁸⁸ ibid. s. 325

⁸⁹ ibid. s. 348

⁹⁰ Norborg, Lars-Arne, ”Röde Orm och den historiska verkligheten”. s. 69

nyhetsreportage framställde muslimer som enbart onda. Under nästan fyrtioåtta timmars idogt tittande såg han att nyhetsreportagen uteslutande framställde muslimer som demoner. Han ville därför skriva om det heliga kriget under korstågstiden för att få en resonansbotten till händelserna i omvärlden i modern tid, som i vissa hänseenden hade likheter med just korstågstiden. ”Med andra ord var det ett utmärkt pedagogiskt och intellektuellt instrument, eller experiment.”⁹¹

Om man enbart ser till de två hjältarnas karaktärer kan man skönja två olika djup. Arns karaktärsdrag är noga utvecklade och detaljrikt beskrivna. Medan Orm inte alls får samma djup i sin karaktär. Detta kan anses bero på författarnas olika stilar. Guillou har ju under tio år skrivit Hamilton-böcker där persongalleriet har fått möjlighet till ingående analyser och möjlighet till utveckling. Bengtsson anses däremot ha en antipsykologiserande stil vilket han själv anser vara en motsats till den psykologiska analysen som han beskriver i ett kåseri: ”Den är endast en drift med läsaren; författaren petar hål på sina egenhändigt tillverkade dockor och låter ett kvantum sand eller sågspån rinna ut, vilket då skall illustrera hans djupa insikt i sagda dockors inre mekanism; men eftersom han gjort dem själv är denna insikt inte stor.”⁹² Detta är väldigt skarpa ord vars resultat kan beskådas i hans verk. Jöran Mjöberg ger ett exempel ur Röde Orm som han anser vara mycket talande för Bengtssons stil: ” – Där gingo män som vi ha ärende till, sade han. Sågo ni de båda främsta? Varken Orm eller Toke hade lagt märke till dem. – Det var de män som höggo Krok, sade Gunne. Orm blev blek, och en skälvning kom över honom. – Då ha de levat länge nog, sade han.”⁹³

⁹¹ Naclér, Cecilia, 2009 *Guillou*. Språktidningen 2012-06-11
<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2009/02/guillou>

⁹² Mjöberg, Jöran, ”Frans G. Bengtsson och den isländska sagan”. s. 91

⁹³ *ibid.* s. 91

Sammanfattning och slutsatser

Historieromanen som förmedlare av historisk kunskap

I essän *Arns svärd tveeggat för historieämnet* behandlar historikern Jonas Nordin frågan om historieromaner, den genre där böckerna om Orm och Arn ingår, kan vara en verklig förmedlare av historiekunskap. Han utgår från grundskolans kursplan för historieundervisningen och redovisar att där finns tanken om att eleverna ska förvärva ett historiemedvetande som underlättar tolkningen av händelser i nutiden och skapar en beredskap inför framtiden. Men kan historiska romaner åstadkomma detta? Nordins svar är nekande. Han menar att när författaren till historieromanen skriver så nödgas denne att ”överbrygga luckor och diskrepanser i berättelsen” så att det blir en njutbar helhet medan historikern måste ”redovisa gränsen mellan fakta och tolkning”. Nordin hävdar att denna redovisade gräns mellan fakta och tolkning ”är central för hela den historievetenskapliga och -didaktiska verksamheten” och han avrundar med att hävda att den ”egentligen är viktigare än det historiska innehållet”.⁹⁴

Liknande resonemang går igen hos Guillou som menar att ”Romanen är ett utmärkt instrument när man bara kan gissa sig till hur något låg till. När fakta finns tillgängliga har fiktionen ingen funktion.”⁹⁵ Detta kan tolkas som att han medger att fiktion inte kan vara fakta och följaktligen att historieromanen inte är historisk kunskap.

Men Guillou uppfattas inte som konsekvent när det gäller att hålla isär fakta och fiktion vilket historikern Samuel Edquist belyser i tidskriftsartikeln *Mandom, mod och Jan Guillou* med författarens egna ord: ”Sveriges vagga stod i götalandskapen, där formades vi som stat och nation mellan 1150 och 1251”. Här anser Edquist ”att Guillous historia är så oförblommerat nationalistisk på ett sätt som faktiskt få andra skildringar av svensk historia har varit under det

⁹⁴ Nordin, Jonas, *Arns svärd tveeggat för historieämnet*. 2012-06-11
http://www.svd.se/kultur/understrecket/arns-svard-tveeggat-for-historieamnet_229967.svd

⁹⁵ Naucclér, Cecilia, 2009 *Guillou*. Språktidningen 2012-06-11
<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2009/02/guillou>

senaste halvseklelet.”⁹⁶ Men framför allt överbryggar Guillou luckor och diskrepanser i berättelsen utan att redovisa detta för läsaren – ett kardinalfel enligt historievetenskapen.⁹⁷

Personernas karaktärer

Om man ser till frågeställningen ”hur mötet med muslimerna sker” så är förberedelsestadiet olika långt för Arn och Orm. En detalj att uppmärksamma i analysen är att Orm är ”den skånska bondpojken” som av en ”olycklig tillfällighet” kommer ut på sitt första vikingatåg.⁹⁸ Medan Arn, när han ger sig av till Rom för att genomgå antagningsproven för tempelriddarorden är så duktig att när Broder Guilbert förklarar kraven för antagande i orden säger följande: ”[...] de kraven gick ut på att man skulle kunna ungefär en fjärdedel så mycket som Arn om Heliga Skrift, logiken och filosofin. Och kanske skulle det räcka med en fjärdedel av Arns hantverk med vapen.”⁹⁹

Almansur framställs som en märklig härskare. När han under ett överfall blir räddad av Orm som har stött omkull honom för att själv stå emot spjuten vill Almansur ha en förklaring: ”Du har burit hand på din herre, rödskägg, och det får ingen krigare göra. Och du har skadat min ära genom att fälla mig till marken. Vad har du att säga till detta?” Orm svarar: ”[...] det är min tro, herre, att din ära är sådan, att den inte kan taga skada av denna sak. Dessutom föll du framåt mot fienden, så att ingen kan säga att du vek.”¹⁰⁰

Almansurs karaktär är ett resultat av Bengtssons antipsykologiserande stil. Rakt på sak och enkel även om hans historia innehåller en hel del intrigerande med maktspel så avhandlar Bengtsson det på endast två sidor.¹⁰¹ Det enda djup Almansur får är i beskrivningen av hans ögon ”[...] det var som om någonting brunnit och gnistrat långt inne i deras djup, så att det för alla var svårt att möta hans blick mera än för en kort stund.”¹⁰² Här kan man se att Bengtsson inte ger utrymme åt fantasin när det gäller karaktärerna. Kort och kärnfullt utan något tolkningsutrymme. Helt i linje med hans nedlåtande tankar om de författare som ”petar hål på

⁹⁶ Edquist, Samuel, *Mandom, mod och Jan Guillou*. Röda Rummet. Nr 3-4/2004.

⁹⁷ Nordin, Jonas, *Arns svärd tveegat för historieämnet*. 2012-06-11

http://www.svd.se/kultur/understreckat/arns-svard-tveegat-for-historieamnet_229967.svd

⁹⁸ Norborg, Lars-Arne, ”Röde Orm och den historiska verkligheten”. s. 75

⁹⁹ Guillou, Jan, *Vägen till Jerusalem*. s. 364

¹⁰⁰ Bengtsson, Frans G. *Röde Orm*. d. 1. s. 102 ff

¹⁰¹ *ibid.* s. 91 ff

¹⁰² *ibid.* s. 96

sina egenhändigt tillverkade dockor” vilket redovisas under avsnittet *Bengtsson och Guillou* tidigare i uppsatsen. Just denna antipsykologiserande stil gör också att Bengtsson inte ”bygger in” ondska hos ”den andre”, i det här fallet Almansur.

Saladin är tvärtemot Almansur men helt i enlighet med Guillous sätt att beskriva Arn; utstuderad, djup och levande. I följande citat excellerar Guillou i detta:

Yussuf [Saladins fingerade namn] tänkte efter en stund medan han tankfullt drog sig i skägget. Om tempelriddaren verkligen förstått vem han talade med, ville han då göra det enklare att döda och samtidigt bryta sitt ord? Nej, det var inte troligt. Som denne man uppträtt när han dödade i den tidiga kvällen skulle han inte behöva göra ett sådant svek mot sitt ord enklare, han skulle för länge sedan ha dragit sitt svärd. Det var ändå svårt att förstå hans begäran som föreföll orimlig samtidigt som inget särskilt skulle gagnas om den uppfylldes. Det blev till slut så enkelt att Yussufs nyfikenhet segrade över hans försiktighet.¹⁰³

Även Saladins sätt att agera i förhållande till alla andra är hela tiden upphöjd. Syftet kan vara att Guillou vill visa på att alla muslimer inte är onda såsom jag beskriver här ovan under avsnittet *Bengtsson och Guillou*. Guillous beskrivning av karaktären har många bottnar. Det gör att karaktären kan innehålla så många fler känslor, tankar och också fördomar

Pragmatism

Att Orm och hans vänner är mer pragmatiska än Arn och hans vänner när det gäller religionen är lätt att se. Ett bra exempel är när de blir muslimer för att blidka Almansur. Men efteråt säger Toke: ”Nu har vi sagt upp de gudar som voro våra egna, och det kan vara rätt i ett främmande land, där andra råda; men om jag når hem igen en gång, kommer jag att bry mig mera om dem än dom denne Allah. Men här tror jag att han är den bäste.” Men avsäger han sig tron när han kommer hem? Det verkar inte så för när Orm och fader Willibald vill att han ska bli kristen säger han: ”Nej, nej: för vänskaps skull kan jag föra mycket för dig, Orm, och även för dig, lille präst; men inte detta. Och Mirah, min kvinna, skulle bli som en rasande; ty det har hon alltjämt kvar från sitt hemland att hon hatar kristna över allting annat.”¹⁰⁴ Och på slutet beseglas Tokes och Mirahs tro: ”Han sålde sin gård i Varend och byggde sig en större tätt vid Gröning. Där trivdes han och Orm gott tillsammans, liksom Ylva och Mirah, fast

¹⁰³ Guillou, Jan, *Tempelriddaren*. s. 35

¹⁰⁴ Bengtsson, Frans G. *Röde Orm* d. 1. s. 130

varken Toke eller hans kvinna någonsin läto döpa sig.”¹⁰⁵ Mötet mellan de olika kulturerna sker friktionsfritt även om läsaren kunde ha förväntat sig kulturkrockar.

Bengtsson menar att vikingarna är så pragmatiskt lagda och öppna att konvertering inte är en stor sak. Det finns stöd för denna tanke i *Röde Orm och Vite Krist* där författaren biskop Helge Ljungberg skriver att ”förklaringen till denna öppenhet [...] ligger i den nordiska religionens karaktär av polyteism.” Om vikingarna redan hade ett antal gudar ”var det logiskt och naturligt att man också kunde upptaga en ny gud bland de andra, kanske han rentav kunde ha något gott och värdefullt att bjuda på.”¹⁰⁶

Det finns också en annan sida av den pragmatism som Orm uppvisar. Nämligen den att även författaren skulle kunna ha varit pragmatiskt lagd och det sagt med tanke på att utgivningen av de båda delarna om *Röde Orm* sammanfaller med andra världskriget och Sveriges förhållande till de två sidorna kan minst sagt kallas för pragmatiskt. Frans G. Bengtsson har haft en annan läggning än det pragmatiska. Kulturskribenten Jan Hoff skriver i en serie artiklar i *Kristianstadsbladet* om författaren och lyfter fram Orms möte med olika religioner och juden Salaman. ”Nästa religion som Orm stöter på är judendomen, när Kroks vikingar plockar upp en jude som flytt från ett annat vikingaskepp. [...] Men juden var tillräckligt sympatisk för att nazisterna, både i Tyskland och i Norge, skulle försöka få honom omgjord till ‘främling’ när boken skulle översättas mitt under andra världskriget. Bengtsson sa blankt nej. I allt författaren gör och säger under kriget verkar han vara demokrat.”¹⁰⁷ En pragmatiker hade gått med på att göra om juden till ”främling”, Bengtsson gick inte med på det. Tidsandan krävde eftergifter men Bengtsson stod upp mot nazismen.

Bilden av orientalen

En kväll blir Arn och Cecilia bjuden på gille hos muslimerna. Det är fest då fastemånaden är över. Ju längre kvällen lider desto mer går Cecilia helt upp i stämningen: ”Det fanns något sövande i alla dessa främmande dofter och smaker som mer och mer lugnade henne och fick henna att till och med börja tycka om den främmande musiken, fastän den låtit falsk från

¹⁰⁵ *ibid.* d. 2. s. 316

¹⁰⁶ Ljungberg, Helge, *Röde Orm och Vite Krist*. s. 69

¹⁰⁷ Hoff, Jan, *Frans G Bengtsson; del 2* *Kristianstadsbladet* 2004-12-28 Kultur

<http://www.kristianstadsbladet.se/apps/pbcs.dll/article?AID=/20041228/KULTUR/112280267/1117>

början. Hon började drömma sig till främmande länder.” Och när de lämnar gillet:
”Frostkylan slog emot henne ute på tunet och fick henne genast att kvickna till, som om förtrollningen hade brutits.”¹⁰⁸

Denna sagovärld, som har Tusen och en natt som ikon, uppfattas som en överklig, spännande tillflyktsort. Om man fördjupar sig inom området ser vi att i filmer som *True Lies* och *Iron Eagle* eller böcker som *Inte utan min dotter* och Ken Folletts *Fritagningen* används flitigt stereotyper om Orienten. Etnologen Magnus Berg har lanserat begreppet populärorientalism i en studie av populärkulturella böcker och filmer. Målet var att täcka in det ”populärkulturella” fältet till skillnad från Said som betonar det ”finkulturella”; dessutom ville Berg relatera orientalismdiskussionen till Sverige.¹⁰⁹ I beskrivningen av gillet hos muslimerna här ovan går det att koppla till tankemönster inom populärorientalismen.

Bengtsson dog innan boken *Orientalism* gavs ut. Hans tid var också präglad av stora konflikter så som världskrig och just detta faktum kan tänkas ha överskuggat bilden av orienten och orientalism tillräckligt mycket för att Bengtssons antipsykologiserande stil, där enkelt beskrivna personer inte blir överbyggda med egenskaper vilka skulle kunna ha vittnat om en skev syn på *den andre*. Ett exempel på den orientalism som ändå går att skönja i *Röde Orm* är när härskaren Almansur beskrivs som manisk krigisk för att blidka Allah.¹¹⁰ I övrigt går det inte att hitta några betydande vinklingar som skulle kunna vara tecken på att Bengtsson hade påverkats i någon nämnvärd grad av orientalism i negativ bemärkelse.

Kunskaper om islam

Arn börjar lära sig arabiska så snart han kommer till det Heliga Landet. Han lär sig dessutom detta språk genom att studera Koranen tillsammans med en muslim: ”Den Heliga Koranen var förstås den överlägset bästa texten för detta ändamål eftersom den var skriven på ett fulländat språk.”¹¹¹ Han tar till sina kunskaper då och då och en gång räddar det definitivt livet på honom. När de kristna förlorar slaget vid Hattins horn tillfångatas han tillsammans med många andra och när det blir hans tur att halshuggas reciterar han ur Koranen vilket leder till

¹⁰⁸ Guillou, Jan, *Riket vid vägens slut*. s. 293

¹⁰⁹ Otterbeck, Jonas, 2001: ”Stereotyper styr vår syn på islam”. *Pedagogiska magasinet* nr 4/2001

¹¹⁰ Bengtsson, Frans G., 2003: *Röde Orm*. s. 93

¹¹¹ Guillou, Jan, *Tempelriddaren*. s. 206

att de som ska halshugga honom blir ”som lamslagna av att från en av de värsta fienderna höra Guds egna ord”.¹¹²

Vid ett senare tillfälle när han är tillbaka i Västra Götaland utspelar sig en händelse under Arns bröllop där han, också med hjälp av korancitat, löser en uppkommen situation. Muslimerna vid bröllopet oroar sig över att maten som har ställts fram till dem kan vara oren. De verser som Arn då reciterar kan dock tolkas på två olika sätt. Man skulle kunna tro att de han talar till övertygas om att det är tillåtet att äta även om det skulle vara fläsk. Detta p.g.a. att versen som han först reciterar är förkortad så att det kan tolkas som att det är tillåtet att äta alla växtätande djur.

”Tillåten föda för er är kött av alla växtätande djur.” Men han fortsätter med en annan koranvers där det talas om förbuden. ”Varför skulle ni inte äta av det som Guds namn har uttalats över sedan ni fått klart besked om vad Han förbjudit annat än i nödläge?”¹¹³ Denna vers låter ana att det finns undantag från det tillåtna. ”Mer behövde Arn inte säga, lika lite som han behövde förklara det självklara i hur dessa ord skulle förstås. [...] Vid saracernas bord hördes inte minsta illvilligt gny under resten av kvällen.”¹¹⁴

Muslimerna blir alltså nöjda och det bör tolkas som att de har fått ett bevis på att Arn vet vad de får och inte får äta och därför har sett till att inget otillåtet serveras dem. Guillou beskriver en ömsesidig respekt mellan muslimerna och Arn. Den har Guillou byggt upp under Arns långa vistelse i det Heliga landet.

Arn skildras som mycket väl förtrogen med Koranens innehåll och det arabiska språket. Guillou vill med detta visa att kulturkompetens är viktigt. Han låter dessutom Arn överbrygga och motverka motsättningar och konflikter.

Under den muslimska fastemånaden har Arn och männen ett ärende till en annan del av Västra Götaland. Arn blir fundersam om det inte blir jobbigt för muslimerna att fasta nu när de ska utföra ett arbete: ”Arn grubblade något i början av deras färd över undantagen i Koranens lagar då fastan inte behövde tillämpas under krig. Dock var denna resa knappast att

¹¹² ibid. s. 357

¹¹³ Guillou, Jan, *Riket vid vägens slut*. s. 217

¹¹⁴ ibid. s. 218

räkna som krig [...]” När han frågar dem tycker de att det inte är svårt att fasta nu eftersom det är en sval årstid och lagom långa dagar. Arn funderar vidare: ”Arn nickade tyst leende till svar och kom därefter att tänka på att det var tur att fastemånaden inte inföll runt midsommar de närmaste åren. Det skulle ha blivit svårt för Profetens folk att avstå från vatten och mat från solens uppgång till dess nedgång.”¹¹⁵

Arn beslutar under bygget av Arnäs att söndag ska räknas som fredag för muslimerna. ”Efter en del grubbel och samtal med den läkekunnige Ibrahim, som också var den mest boklärde av alla de saracenska gästerna, hade Arn funnit visst stöd i Koranen för denna av nöden framtvingade ordning.”¹¹⁶

Här överför man betydelsen och innehållet i den kristna vilodagen söndagen till muslimernas fredag som inte på något sett är en vilodag. ”Troende! När böneutroparen kallar till fredagsbönen, lämna då handel och köpenskap och skynda er dit där Guds namn åkallas; detta är för er det bästa – om ni bara visste! Och när bönen är slut skall var och en gå tillbaka till sitt för att söka de som Gud i Sin godhet beviljar honom.”¹¹⁷ Mohammed Knut Bernström, som är författare till den senaste svenska koranöversättningen, har kommenterat denna del med att fredagsbönen som infaller vid middagstid på fredagar, då bönen i moskén är föreskriven, inte innebär att fredagen är obligatorisk vilodag.¹¹⁸

Guillou skapar sammanhang i böckerna där kulturkrockar sker och väljer en väg åt Arn som innebär tolerans och vidsynthet. Samtidigt är muslimerna i boken väldigt flexibla med sina trossatser.

Arns goda kunskaper i arabiska och Koranen visar att de 20 år som han har tillbringat i det heliga landet har fört honom närmare muslimer och islam och det bekräftas av hur han själv hanterar och sedan hanteras av muslimer. Även hemma i Götaland är han hänsynsfull och en god värd. Också Orms förhållningssätt är minst sagt pragmatiskt men också han är respektfull och socialt kompetent när det gäller lokala normer och värderingar. Bengtsson och Guillou ser ett egenvärde i förförståelsen för den muslimska kulturen och utrustar Orm och Arn med delar av denna förförståelse.

¹¹⁵ Guillou, Jan, *Riket vid vägens slut*. s. 265

¹¹⁶ *ibid.* s. 324

¹¹⁷ Bernström, Mohammed Knut, *Koranens Budskap* sura 62:9-10. s. 827

¹¹⁸ Bernström, Mohammed Knut, *Koranens Budskap* not 9. s. 827

Avslutande reflektioner

Att skapa och underhålla bilden av ”den andre” är ett ständigt pågående fenomen i mänsklig kultur. Den tyska filosofen Friedrich Hegel beskriver det som att varje individ, varje subjekt, förstår sig själv genom sin egen negation, ”den andre”. Om vi ser på hur Bengtsson och Guillou låter Orm och Arn bygga upp relationer till ”den andre” så sker det förvisso på olika sätt men de lyckas slipa ner barriärer och trösklar så att ”vi och de” blir ”vi”. I Orms fall genom konversion till ”de andres” religion och i Arns fall genom en uppriktig förståelse och förmåga att sätta sig in i ”den andres” ställe, bl.a. i förhållandet till Saladin men också hemmavid med de muslimska vännerna och arbetarna. Både Bengtsson och Guillou visar på en förståelse och tolerans för olika kulturer. Man förstår att de har gjort ett gediget bakgrundsarbete inför skrivandet av böckerna.

Det är onekligen så att historisk kunskap kan förmedlas på olika sätt. Läroböcker, studieresor, museibesök, muntliga källor m.m. Historieromanen är i detta sammanhang en hybrid. Christer Winberg skriver i uppsatsen *Varför skriver vi inte historiska romaner istället? Ett debattinlägg om historikerns förhållande till verkligheten* att författaren till historieromaner ”har möjlighet att skildra ett händelsemönster mer konkret och åskådligt än vad den vetenskaplige forskaren har, kan ge läsaren en färgstark och levande bild av det historiska skeendet och kan låta läsaren ’vara med’, själv känna sig som en av de deltagande.”¹¹⁹ Är det detta vår tid behöver? En tid när allting går fortare och fortare och kunskap ändras och söks i realtid oavsett geografiskt avstånd. Winberg konstaterar att ”forskarens uppgift är inte att tävla när det gäller att skildra alla detaljer i skeendet. [...] Forskarens uppgift är i stället att tränga bakom detta myllrande skeende, att gå på djupet och att urskilja vilka krafter som verkade bakom, oftast utan att de deltagande människorna själva var medvetna om dem.”¹²⁰ Det är bl.a. dessa analyser som klargör skillnaderna mellan historieromanen och historieämnet. Även Jonas Nordin resonerar på liknande sätt vilket jag redogjort för under avsnittet *Historieromanen som förmedlare av historisk kunskap* tidigare i uppsatsen. Nordin menar vidare att skillnaden mellan den vetenskapliga tolkningen och vanligt tyckande eller skrivande är redovisningen av de metodiska grunderna.¹²¹ Ingen redovisning av underlag –

¹¹⁹ Winberg, Christer, ”Varför skriver vi inte historiska romaner i stället? Ett debattinlägg om historikerns förhållande till verkligheten”. *Scandia – Tidskrift för historisk forskning*. Vol 56, Nr 1. 1990. s. 14

¹²⁰ *ibid.*

¹²¹ Nordin, Jonas, *Arns svärd tveeggat för historieämnet*. 2012-06-11

http://www.svd.se/kultur/understrecktet/arns-svard-tveeggat-for-historieamnet_229967.svd

ingen vetenskap. Men när allting går fortare och fortare så behövs en fast grund och den fasta grunden kan bara byggas på vetenskapen.

En intressant aspekt som framträder i Amin Maaloufs *Korstågen enligt araberna* är det faktum att historien kan ses från flera håll med olika slutsatser beroende på utgångspunkt. Forskningen kan belysa detta och inkludera olika synsätt på samma historiska skeende. Således skulle ”upptäckten” av Amerika få fler nyanser om indianernas berättelser bättre inkluderades i historieämnet. Eller utsugningen av Afrika där kolonialmakterna förstörde samhällsstrukturer vilka har fått återverkningar som fortfarande påverkar oss.

Ett annat tecken på historiska romanens verklighetsanknytning kunde man se för några år sedan då Turistdelegationen utdelade Stora Turismpriset 2003 till Anja Praesto, Västergötlands Museum och Jan Guillou för projektet ”I Arns fotspår”. Anja Praesto, ”Arn-samordnare” och kvinnan bakom mycket av Arn-turismen, beskrev i *Safari – Nyhetsbrev från ekoturismföreningen* ”hur ‘funky history’ – att blanda två kända företeelser på ett annorlunda sätt – kan levandegöra en bygds historia på ett sätt som passar upplevelseindustrin.”¹²²

Att balansera mellan akademisk ”torrhet” och ”överpopularisering” är en svår konst när man ska nå de stora massorna. Men både Arn och Orm har varit och är fortfarande duktiga på det. Återstår att se hur nya generationer kommer att ställa sig till formatet pappersböcker för än så länge håller det, annars kanske Anja Praestos ”funky history” och den starkt växande upplevelseindustrin kommer till undsättning.

¹²² Safari – Nyhetsbrev från ekoturismföreningen nr 4-03. s. 7
http://www.ekoturism.org/illustrationer/fil_20041026195921.pdf

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Bengtsson, Frans G., 2003: *Röde Orm*. 2 uppl. Stockholm.

Verk som ingår i denna titel: *Sjöfarare i västerled* 1941 och *Hemma och i österled* 1945.

Guillou, Jan, 1998: *Vägen till Jerusalem*. Stockholm.

Guillou, Jan, 1999: *Tempelriddaren*. Stockholm.

Guillou, Jan, 2000: *Riket vid vägens slut*. Stockholm.

Litteratur

Artéus, Gunnar, ”Romanförfattarens och historikerns förhållande till det förflutna: några frågor om likhet och olikhet”. I Kvium, Christian (red.), 1989: *Historisk kundskab og fremstilling*. Aarhus.

Arvidsson, Rolf, 1993: ”Frans G. Bengtsson och Lund”. I: Ploman, Lennart (red.): *Frans G. Bengtsson, Röde Orm och vikingatiden*. Lund.

Bernström, Mohammed Knut, 2000: *Koranens Budskap*. Stockholm.

Edquist, Samuel, *Mandom, mod och Jan Guillou*. Röda Rummet. Nr 3-4/2004.

Karlsson, Ingmar, 1994: *Islam och Europa – samlevnad eller konfrontation*. Stockholm

Karlsson, Klas-Göran, 2004: ”Historiedidaktik: begrepp, teori och analys”. I Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.) *Historien är nu – en introduktion till historiedidaktiken*. Lund.

Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), 2004: *Historien är nu – en introduktion till historiedidaktiken*. Lund.

Kvium, Christian (red.), 1989: *Historisk kundskab og fremstilling*. Aarhus.

Ljungberg, Helge, 1980: *Röde Orm och Vite Krist*. Stockholm.

Maalouf, Amin, 1992: *Korstågen enligt araberna*. 2 uppl. Furulund.

Malmquist, Jan-Eric (red.), 2009: *Av och om Frans G Bengtsson*. FGB studier 12. Lund.

Mjöberg, Jöran, 1993: ”Frans G. Bengtsson och den isländska sagan”. I Ploman, Lennart (red.): *Frans G. Bengtsson, Röde Orm och vikingatiden*. Lund.

Norborg, Lars-Arne, 1993: ”Röde Orm och den historiska verkligheten”. I: Ploman, Lennart (red.): *Frans G. Bengtsson, Röde Orm och vikingatiden*. Lund.

Nordin, Svante, 2009: ”Antinazisten Frans G. Bengtsson”. I: *Av och om Frans G Bengtsson: Frans G. Bengtsson-studier. 12*. Lund.

Otterbeck, Jonas, 2001: ”Stereotyper styr vår syn på islam”. I: *Pedagogiska magasinet* nr 4/2001. Lärarförbundets tidskrift.

Ploman, Lennart, (red.), 1993: *Frans G. Bengtsson, Röde Orm och vikingatiden*. Lund.

Said, Edward W., 2002: *Orientalism*. Stockholm.

Wester, Charlotte, ” Terrorlagar undergräver demokratin” *Miljömagasinet* nr 14, 5 april 2012. Stockholm.

Winberg, Christer, ” Varför skriver vi inte historiska romaner i stället? Ett debattinlägg om historikerns förhållande till verkligheten”. *Scandia – Tidskrift för historisk forskning. Vol 56, Nr 1. 1990*.

Zander, Ulf, 2001: *Fornstora dagar, moderna tider*. Lund.

Internet

Chatt med Jan Guillou på Aftonbladet 2002-08-27

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article10301414.ab>

DN, Min barndoms sommar – Det hände på 40-talet. 2012-06-12

<http://www.dn.se/livsstil/det-hande-pa-40-talet>

DN, Min barndoms sommar – Det hände på 90-talet. 2012-06-12

<http://www.dn.se/livsstil/det-hande-pa-90-talet>

Guillou, Jan. *Vårt samhälle har bekräftat Anders Breiviks världsbild*. Aftonbladet 2011-07-31

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/janguillou/article13399930.ab>

Gustafsson Figueroa, Kerstin. *Böckerna om Arn nyanserar bilden av islam*. 2012-05-14

<http://www.ur.se/Produkter/140229-Muslim-i-Europa/Intervjuer/Bockerna-om-Arn-nyanserar-bilden-av-islam>

Hoff, Jan, *Frans G Bengtsson; del 2* Kristianstadsbladet 2004-12-28 Kultur

<http://www.kristianstadsbladet.se/apps/pbcs.dll/article?AID=/20041228/KULTUR/112280267/1117>

Naucmér, Cecilia, 2009 *Guillou*. Språktidningen 2012-06-11

<http://www.spraktidningen.se/artiklar/2009/02/guillou>

NE, Jan Guillou. 2012-06-12 <http://www.ne.se/lang/jan-guillou>

Nordin, Jonas, *Arns svärd tveegat för historieämnet*. 2012-06-11

http://www.svd.se/kultur/understrecket/arns-svard-tveegat-for-historieamnet_229967.svd

Olsson, Erik, 2001: *Vägen till Santiago de Compostela*. 2005-05-15.
<http://home.vxu.se/eolpj03/santiago/presentation.html>

Safari – Nyhetsbrev från ekoturismföreningen nr 4-03. 2003 s. 7
http://www.ekoturism.org/illustrationer/fil_20041026195921.pdf

Wikipedia, *Abrahamic religions, Islam* http://en.wikipedia.org/wiki/Nudity_in_religion 2012-06-12 (med tillhörande not 13)